

АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

Кузьмічов Ярослав Володимирович

УДК 343.98

ПРИНЦИПИ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі криміналістики Київського національного університету внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
ЩЕНКО Андрій Володимирович,
Київський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

ГОНЧАРЕНКО Владлен Гнатович, Академія адвокатури України, завідувач
кафедри кримінального процесу та криміналістики

кандидат юридичних наук, доцент

БЕРЕСЬКИЙ Ярослав Осипович, Львівський національний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Захист відбудеться 01.07.2008 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 26.122.01 в Академії адвокатури України за адресою: 01032, м.
Київ, бульвар Тараса Шевченка, 27

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Академії адвокатури України
за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 27

Автореферат розісланий 28.05.2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук,

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Нагальна потреба протидії небезпечним явищам і процесам у житті будь-якого суспільства вимагає комплексного та системного підходу щодо вибору заходів соціального впливу, спрямованих на їх подолання. Важливим сучасним завданням правової науки, нормотворчості та правоохоронної діяльності є створення гарантій збалансованого співвідношення інтересів особи і держави в боротьбі зі злочинністю.

Провідну роль у забезпеченні вказаного відведено завданням швидкого і повного розкриття злочинів (ст. 2 КПК України), від ефективного вирішення яких залежить загальна підсумкова оцінка “працездатності” усієї системи кримінальної юстиції. Практика роботи правоохоронних органів за сучасних умов, як ніколи, потребує принципово нових підходів, зокрема стосовно правового врегулювання цієї сфери відносин, напрацювання критеріїв оцінки показників діяльності органів дізнання і слідчих, запровадження адекватних сучасному стану злочинності кримінально-процесуальних та криміналістичних засобів і прийомів збирання, дослідження та використання доказової інформації.

Аналіз статистичних матеріалів щодо розкриття злочинів свідчить про існуючі недоліки та прорахунки в організації цієї діяльності. Причини такого стану різноманітні. Основними з них є такі: нестабільна соціально-політична та економічна ситуація, недосконалість законодавчого, організаційно-управлінського, методичного й матеріального-технічного забезпечення, неякісний підбір кадрів, його недостатня моральна та професійна підготовка, відсутність, неузгодженість та недостатня розробленість окремих теоретичних положень. На практиці все це призводить до збільшення кількості нерозкритих злочинів, передусім з ознаками “неочевидності” (за даними Департаменту інформаційних технологій Міністерства внутрішніх справ України, за 2006–2007 роки з 329,2 тис. зареєстрованих тяжких та особливо тяжких злочинів оперативно-слідчими апаратами розкрито 227,4 тис., що становить менше ніж 70 %).

Для вирішення складної багатоаспектної проблеми підвищення ефективності боротьби зі злочинністю важливе значення мають наукові розробки питань, що стосуються розкриття злочинів. Досліджувана проблема певною мірою висвітлювалась у кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі, розглядалася в теорії оперативно-розшукової діяльності. Цьому присвячені праці вчених: Ю.П. Аленіна, К.В. Антонова, О.Я. Баєва, В.П. Бахіна, В.Д. Басая, Р.С. Белкіна, Я.О. Береського, В.Д. Берназа, І.О. Биховського, В.І. Боярова, Т.В. Варфоломєєвої,

О.М. Васильєва, А.І. Вінберга, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, І.Ф. Герасимова, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, О.Ф. Долженкова, А.Я. Дубинського, А.В. Дулова, В.А. Журавля, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, О.А. Кириченка, Н.І. Клименко, І.П. Козаченка, В.О. Коновалової, І.І. Котюка, І.Ф. Крилова, В.С. Кузьмічова, О.П. Кучинської, В.П. Лаврова, О.М. Ларіна, В.В. Лисенка, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Малярєнка, О.Р. Михайленка, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, М.І. Порубова, Б.Г. Розовського, М.В. Руденка, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, О.П. Снігерьова, С.М. Стахівського, М.С. Строговича, В.В. Тищенко, Л.Д. Удалової, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила та ін.

У працях указаних учених розглядаються й окремі види принципів, виявлені їх взаємозв'язки та взаємообумовленість завданнями й функціями на окремих стадіях кримінального процесу. Водночас поза науковим аналізом опинився один з важливих напрямів цієї проблеми, що має першочергове наукове та практичне значення, а саме: система ключових наукових положень, що є основою усієї кримінально-процесуальної діяльності.

Актуальність обраної теми обумовлена також тим, що сучасна правоохоронна практика, вимоги Конституції України, положення програмних документів Президента України та Уряду щодо приведення вітчизняного законодавства у відповідність із міжнародно-правовими стандартами забезпечення прав і свобод людини та громадянина потребують переосмислення та пошуку нових підходів щодо забезпечення ефективного розкриття злочинів.

У такому аспекті ця проблема ставиться вперше. Саме тому обрана тема дослідження вбачається актуальною і перспективною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний, зокрема, зі Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007, Комплексною програмою профілактики злочинності на 2007–2009 рр., затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767.

Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів наукових і дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004–2009 рр. (затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 5 липня 2004 р. № 755), планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Київського національного університету внутрішніх справ на 2006–2008 рр.

Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням вченої ради Київського національного університету внутрішніх справ (протокол № 9

від 27 червня 2006 р.) та зареєстрована Координаційним бюро з проблем криміналістики Академії правових наук України.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення й обґрунтування на основі вітчизняного та міжнародного права, літературних джерел, результатів узагальнення оперативно-розшукової, слідчої і судової практики сучасної наукової думки про принципи розкриття злочинів, розробка рекомендацій, спрямованих на виконання завдань кримінального судочинства.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання:

- на основі комплексного аналізу існуючих теоретичних концепцій, стану законодавства та правоохоронної діяльності визначити сутність та завдання розкриття злочинів;

- виокремити та описати основні елементи структури діяльності з розкриття злочинів;

- надати характеристику кримінально-процесуальним і криміналістичним засобам і прийомам розкриття злочинів;

- показати значення принципів розкриття злочинів щодо забезпечення прав і свобод людини в контексті наближення національної правової системи до міжнародно-правових норм і стандартів, а також перегляду завдань і функцій кримінального судочинства;

- з'ясувати напрями подальшого вдосконалення розкриття злочинів;

- аргументувати доцільність унесення відповідних змін і доповнень до кримінально-процесуального законодавства.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини, що виникають з приводу розкриття злочинів правоохоронними органами України.

Предметом дослідження є принципи розкриття злочинів.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектико-матеріалістичний метод пізнання соціально-правових явищ й оснований на ньому загальнонаукові та спеціальні методи.

У процесі дослідження застосовувалися і такі методи: історичний – при дослідженні формування й основних етапів розвитку законодавства, еволюції поглядів учених на систему принципів розкриття злочинів; порівняльний – під час розгляду окремих видів діяльності та критеріїв оцінки аспектів співвідношення принципів із завданнями, процесом та результатом розкриття злочинів; системно-структурний – при визначенні місця і ролі принципів у діяльності з розкриття злочинів, “ієрархії” і “конкуренції” принципів стосовно один до одного; формально-логічний – при класифікації принципів розкриття злочинів; статистичний – при обробці інформації про стан розкриття злочинів; конкретно-соціологічний – при аналізі результатів анкетування слідчих, оперативних працівників, адвокатів, науково-педагогічних працівників; метод особистого

спостереження – при виконанні професійних обов’язків з розкриття злочинів.

Правовою основою роботи є Конституція України, кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство, законодавство про оперативно-розшукову діяльність, інші закони України, ратифіковані міжнародно-правові документи, галузеві нормативно-правові акти, що визначають правові засади розкриття злочинів оперативними підрозділами, органами дізнання, слідчими та судами.

Теоретичною основою дисертації стали наукові розробки в галузі філософії, психології, соціології, кримінології, кримінального, кримінально-процесуального права, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності та ін.

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності, узагальнені результати анкетування слідчих (156 осіб), оперативних працівників (208 осіб), адвокатів (87 осіб), суддів (63 особи), науково-педагогічних працівників (131 особа), а також особистий практичний досвід дисертанта.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні монографічною роботою, зміст і характер якої визначається результатами комплексного міждисциплінарного діяльнісного підходу. Проведене дослідження дало змогу запропонувати авторське бачення шляхів розв’язання низки дискусійних питань, обґрунтувати нові теоретичні положення, що розвивають теорію кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Найбільш важливими науковими здобутками автора є такі:

уперше:

- визначено зміст діяльності з розкриття злочинів у взаємозв’язку із завданнями й соціально-економічними можливостями держави й суспільства;

- встановлено взаємозв’язок умов та критеріїв оцінки діяльності з розкриття злочинів;

- обґрунтовано обумовленість окремих принципів розкриття злочинів міжнародно-правовими нормами та стандартами забезпечення прав і свобод людини;

- побудована цілісна система принципів, що відображає комплексний характер діяльності з розкриття злочинів;

удосконалено:

- теоретичне визначення поняття “розкриття злочинів” як завдання, зміст і результат кримінально-процесуальної діяльності;

- зміст та форми реалізації окремих принципів розкриття злочинів;

- основні дефініції, що стосуються завдань, структури, прийомів та засобів розкриття злочинів;

- аргументацію для обрання пріоритетів щодо спрямування подальших досліджень напрямів розкриття злочинів;
дістали подальшого розвитку:
- класифікація видів діяльності з розкриття злочинів та структура окремих з них;
- кримінально-процесуальні та криміналістичні засоби і прийоми розкриття злочинів;
- перелік та зміст науково обґрунтованих критеріїв оцінки результатів діяльності з розкриття злочинів;
- рекомендації щодо реалізації принципів у практиці розкриття злочинів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у формулюванні пропозицій щодо закріплення в нормах кримінально-процесуального й галузевого законодавства основних принципів розкриття злочинів. Розроблені в дисертації теоретичні положення є основою подальшого вдосконалення протидії злочинності.

Матеріали впроваджені як рекомендації у законодавчий процес і практичну діяльність з розкриття злочинів (акт впровадження Верховної Ради України від 16 квітня 2008 р. № 04-19/14-906; акт впровадження Головного слідчого управління Міністерства внутрішніх справ України від 14 березня 2008 р. № 13/2-1546; акт впровадження Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в м. Києві від 11 березня 2008 р. № 15/3-478; акт впровадження Верховного Суду України від 21 березня 2008 р.), а також у навчальний процес Київського національного університету внутрішніх справ та Національного університету Державної податкової служби України (акти впровадження від 12 березня 2008 р. та від 19 березня 2008 р.).

Окремі положення дисертації можуть бути використані для законодавчого, організаційного, методичного, інформаційного забезпечення діяльності органів державної влади, правоохоронних органів, судів, вищих юридичних навчальних закладів, а також недержавних правозахисних організацій щодо реалізації покладених на них функцій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У монографії “Кримінально-процесуальні та криміналістичні прийоми і засоби протидії злочинній діяльності”, підготовленій у співавторстві з С.В. Євдокіменко, В.В. Семеновим, С.В. Хільченком, автору належить 15 % змісту (підрозділи 3.2. “Форми та принципи розкриття злочинів. Затримання підозрюваного у скоєнні злочину”, 3.3. “Кримінально-процесуальні та криміналістичні прийоми і засоби боротьби зі злочинною діяльністю”). У статті “Розвиток

криміналістики в деяких зарубіжних країнах”, написаній у співавторстві із В.В. Семеновим та У.М. Старушкевич, автору належить 35 % змісту.

Ідеї та розробки, що належать співавторам наукових робіт, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження неодноразово доповідалися на спільних засіданнях кафедр кримінального процесу та криміналістики Київського національного університету внутрішніх справ, оприлюднені на восьми міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференціях, зокрема: “Актуальні проблеми науки та юридичної практики очима молодих учених” (Київ, 18–19 травня 2007 р.), “Психопрофілактична робота з персоналом: науково-методичні та організаційно-практичні питання (Київ, 28 лютого 2007 р.)”, “Адміністративне право і процес: шляхи вдосконалення законодавства і практики” (Київ, 22 грудня 2006 р.), “Наукове забезпечення правоохоронної діяльності: історія, сучасність та міжнародний досвід” (Київ, 20 травня 2006 р.), “Питання реформування кримінального судочинства” (Донецьк, 25 листопада 2005 р.), “Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності” (Київ, 22–23 листопада 2005 р.; 25–26 жовтня 2007 р.), “Проблеми підвищення ефективності протидії нелегальному обігу наркотичних та психотропних речовин: вітчизняний та міжнародний досвід” (Дніпропетровськ, 17 жовтня 2003 р.), а також у межах роботи низки науково-практичних семінарів і круглих столів (Київ, 2003–2008 рр.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 11 друкованих праць, серед них – шість статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України (одна стаття у співавторстві), одна монографія (у співавторстві) та чотири статті (тези виступів) в інших виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що включають шість підрозділів, висновків, шести додатків на 11 сторінках, списку використаних джерел (195 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 179 сторінок, з них загальний обсяг тексту – 146 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, основні завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про їх апробацію та впровадження, а також щодо публікацій, структури й обсягу роботи.

Розділ 1 “Зміст діяльності з розкриття злочинів” містить три підрозділи і присвячений дослідженню загальнотеоретичних питань стосовно поняття, сутності розкриття злочинів, а також структури відповідної діяльності.

У підрозділі 1.1. *“Сутність та завдання розкриття злочинів”* на основі комплексного опрацювання наукової літератури, стану законодавства та результатів вивчення правоохоронної практики оцінено підходи до розуміння сутності та завдань розкриття злочинів.

На підставі порівняльного аналізу позицій низки вчених (Р.С. Белкін, Ф.Ю. Бердичевський, І.Ф. Герасимов, В.Г. Гончаренко, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, В.С. Зеленецький та ін.), автор підкреслює, що в теорії оперативно-розшукової діяльності, криміналістики та кримінально-процесуальній науці питання про сутність розкриття злочинів розглядається ізольовано. В умовах законодавчої невизначеності та протистояння низки наукових концепцій дедалі поглиблюється плутанина щодо розуміння змісту зазначеної категорії, передусім на рівні практичних працівників, що ілюструють дані опитувань. Зокрема, 69 % опитаних оперативних працівників вважають злочин розкритим з моменту затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Водночас з ними погодились лише 13 % слідчих і 3 % суддів.

У дисертації доведено, що розкриття злочину слід розглядати щонайменше у трьох аспектах: по-перше, як завдання кримінального судочинства; по-друге, як діяльність уповноважених державою суб'єктів і, по-третє, як кінцевий результат цієї діяльності.

Дані соціологічних опитувань підтверджують теоретичний висновок дисертанта про те, що злочин слід вважати розкритим лише в разі, якщо кримінальну справу розглянуто в суді й винесено вирок, який набрав законної сили, чи постанову про застосування інших заходів кримінально-правового характеру, пов'язаних із звільненням від кримінальної відповідальності чи відбуванням покарання.

Ця точка зору, на думку дисертанта, є найбільш обґрунтованою, оскільки враховує всі етапи діяльності з розкриття злочину, починаючи від виявлення (пошуку) ознак злочину і закінчуючи прийняттям остаточного процесуального рішення у справі. Винятки становлять випадки, коли виноситься виправдувальний вирок (ч. 3 ст. 327 КПК України) або кримінальна справа закривається з реабілітуючих підстав (пп. 1, 2 ст. 6; п. 2 ст. 213 КПК України).

У підрозділі 1.2. *“Види і структура розкриття злочинів”* дисертант дійшов висновку, що розкриття злочинів здійснюється у двох формах – оперативно-розшуковій і кримінально-процесуальній, зокрема на стадіях порушення кримінальної справи, досудового розслідування та судового розгляду.

У динамічному аспекті розкриття злочину складається з декількох етапів:

1) виявлення і документування ознак злочину (оперативно-розшуковий етап);

2) порушення кримінальної справи і доказування (досудовий та судовий етапи).

Діяльність з розкриття злочинів охоплює майже всі стадії кримінального судочинства, починаючи від виявлення (пошуку) ознак злочину і закінчуючи ухваленням процесуального рішення слідчим і судом.

Автор зазначає, що етапи розкриття злочинів – це самостійні, пов'язані між собою положеннями законодавства часові відрізки діяльності компетентних органів, відокремлені підсумковими процесуальними рішеннями, характеризуються специфічними завданнями, підпорядковані загальним завданням кримінального судочинства. Окремі етапи відрізняються суб'єктним складом, а також порядком виконання юридично значущих дій.

Виокремлення етапів діяльності з розкриття злочинів ґрунтується на таких їх характерних ознаках:

1) наявність специфічних цілей та завдань;

2) визначене коло суб'єктів;

3) своєрідність процесуальної форми;

4) особливий характер правовідносин;

5) прийняття підсумкового процесуального рішення.

Досліджуючи проблеми використання інформації, здобутої на оперативно-розшуковому етапі розкриття злочинів, автор визначає низку невирішених проблем нормативно-правового, організаційно-управлінського та науково-методичного характеру. Щодо окремих з них пропонуються напрями розв'язання, передусім засобами кримінально-процесуального законодавства та криміналістики (92 % опитаних нами оперативних працівників та 78 % слідчих висловились щодо розробки відповідних науково-методичних рекомендацій).

У підрозділі 1.3. *“Кримінально-процесуальні та криміналістичні засоби і прийоми розкриття злочинів”* розглядаються окремі дії та заходи, що застосовуються компетентними органами на всіх етапах розкриття злочинів, проводиться їх класифікація та надається детальна характеристика.

На етапі досудового слідства найчастіше проводяться: слідчі та процесуальні дії; розшукові та оперативні заходи; превентивні заходи слідчого у кримінальній справі; дії виконавчо-розпорядчого характеру; організаційно-технічні заходи.

Як свідчать дані вивчення правоохоронної практики, важливу роль у розкритті злочину відіграють криміналістичні засоби, що класифікуються на дві основні групи: науково-технічні й тактико-криміналістичні.

На підставі аналізу міжнародно-правових документів автором систематизовано перелік умов та законодавчих обмежень щодо застосування окремих тактичних прийомів та їх комплексів у діяльності з розкриття злочинів. Проведено співставлення наукових категорій “розкриття”, “розслідування” та “доказування”, а також запропоновано об’єктивні критерії, за якими злочин можна вважати розкритим (79 % опитаних нами оперативних працівників та 71 % слідчих пов’язують ефективність розкриття злочинів із потребою законодавчого врегулювання таких критеріїв).

Розділ 2 “Система і характеристика принципів розкриття злочинів” складається з трьох підрозділів, у яких розглядається сучасний стан і перспективи наукових досліджень принципів розкриття злочинів.

У підрозділі 2.1. *“Види і значення принципів розкриття злочинів”* автор на підставі аналізу наукових праць вітчизняних, російських і радянських учених розглядає принципи розкриття злочинів та проводить їх класифікацію за різними підставами. Інтерес учених різних галузей знань, а також практичних працівників до цієї проблеми пояснюється тим, що принципи виражають сутність розкриття злочинів, у якій взаємозалежні й взаємообумовлені зміст і форма, умови та критерії ефективного вирішення завдань кримінального судочинства.

Принципи розкриття злочинів є основними, найбільш загальними вихідними положеннями, основними правилами, які визначають його природу, суть, спрямованість, закріплені в Конституції, нормах кримінально-процесуального законодавства.

Оскільки діяльність з розкриття злочинів є багатоаспектною та охоплює більшість стадій кримінального судочинства, система відповідних принципів складається, принаймні, з чотирьох основних груп:

- 1) принципи законодавства України;
- 2) принципи організації розкриття злочинів;
- 3) принципи криміналістичної тактики;
- 4) принципи етичності й моралі.

З огляду на важливість для практики, у дисертації комплексно розглядається принцип взаємодії під час розкриття злочинів. Важливим є теоретичне переосмислення та всебічне вивчення ролі слідчо-оперативної групи, що є специфічною організаційною формою співпраці слідчих та органів дізнання, які узгоджено застосовують властиві їм засоби та методи роботи для оптимальної організації процесу доказування.

Актуальним є удосконалення нормативно-правового регулювання взаємодії правоохоронних органів України з відповідними службами країн

близького і далекого зарубіжжя, зокрема з використанням можливостей міжнародних поліцейських організацій. Перспективним напрямом підвищення ефективності такого співробітництва є діяльність спільних слідчих груп. За взаємною згодою компетентні органи двох або більше сторін можуть створити таку групу для конкретної мети на обмежений період часу для проведення розслідувань на території однієї або декількох держав.

У підрозділі 2.2. *“Принципи розкриття злочинів у контексті міжнародно-правових норм і стандартів забезпечення прав і свобод людини”* на основі системного аналізу міжнародно-правових актів та європейської правозахисної практики аналізуються законодавчі, наукові та морально-етичні засади застосування окремих тактичних прийомів розкриття злочинів.

Характер сучасної злочинності визначає потребу пошуку нових засобів і методів організації діяльності оперативних і слідчих апаратів. Зазначені чинники зумовлюють необхідність використання специфічних, а нерідко й непопулярних, примусових засобів збирання доказів, які б дозволяли ефективно вирішувати завдання кримінального судочинства. Ідеться, насамперед, про застосування психологічного впливу при розкритті злочинів. У різних формах психологічний вплив застосовували 100 % опитаних оперативних працівників та слідчих.

Питання про межі та форми психологічного впливу вже не може розглядатись у рамках традиційних загальних правил. До того ж у проекті Кримінально-процесуального кодексу України передбачено низку новел, спрямованих на лібералізацію процедури отримання доказів. Визначення критеріїв розмежування психологічного впливу та насильства, їх оцінка з моральних позицій вимагає переосмислення змісту та призначення відповідних прийомів.

Важливе місце в роботі посідає дослідження правових, тактичних, морально-етичних проблем, що виникають при затриманні підозрюваного у вчиненні злочину, відповідно до статей 106, 115 КПК України. Порівняльне дослідження вітчизняної та міжнародної практики дозволило авторові запропонувати конкретні напрями удосконалення правової регламентації цього заходу процесуального примусу, приведення його положень у відповідність з європейськими стандартами, оптимізації процедури застосування органами дізнання та слідчими з метою ефективного розкриття злочинів.

У підрозділі 2.3. *“Напрями вдосконалення діяльності з розкриття злочинів”* розглядаються перспективи подальших розробок комплексу проблем розкриття злочинів з урахуванням тенденцій розвитку криміналістичної науки, передусім через вирішення низки першочергових дослідницьких завдань.

По-перше, вивчення сучасного стану, тенденцій розвитку і принципів злочинної діяльності. На думку 91 % опитаних оперативних працівників, 93 % слідчих, 81 % адвокатів, 99 % суддів, дослідження традицій, зв'язків і відносин у злочинному середовищі, способів і засобів спілкування злочинців, прийомів приховування злочинів та протидії розслідуванню є нагальним завданням, що впливає на розроблення ефективних засобів і методів розкриття злочинів.

По-друге, вивчення й узагальнення передового досвіду діяльності з розкриття злочинів, а також дослідження негативних факторів, що детермінують слідчі помилки. Більшість слідчих помилок пов'язані з винесенням незаконних або необґрунтованих процесуальних рішень (процесуальні помилки). Утім, не завжди відображені в матеріалах кримінальної справи, але не менш значущі – тактичні помилки слідчого. Ідеться про недоліки в розумовій і пізнавальній діяльності при висуненні та перевірці версій, оцінці доказів, проведенні окремих слідчих дій тощо.

У дисертації запропоновано окремі напрями подолання процесуальних і тактичних слідчих помилок при розкритті злочинів. Окремо досліджено криміналістичні засоби нейтралізації причин й умов, що призводять до їх виникнення.

По-третє, розроблення науково-технічних прийомів і рекомендацій щодо організації діяльності з розкриття злочинів. Від успішного вирішення цього завдання залежить реальний внесок криміналістики у практику боротьби зі злочинністю. Як свідчать матеріали анкетування, науково-технічні засоби використовуються не повною мірою. Основні недоліки їх застосування, на думку опитаних оперативних працівників та слідчих, полягають: у відсутності належних науково-технічних засобів (74 і 71 %); їх застарілості та низькій ефективності (76 і 74 %); складності процесуального оформлення результатів використання (89 і 96 %); відсутності у штаті підрозділу посад технічних помічників (94 і 96 %) тощо.

Перспективним напрямом криміналістичного забезпечення діяльності з розкриття злочинів є впровадження інформаційно-пошукових та довідкових систем у практику боротьби зі злочинністю. Доволі актуальним є створення автоматизованих робочих місць оперативного працівника та слідчого для розслідування окремих видів злочинів.

За результатами проведеного дослідження визначено три перспективні напрями підвищення ефективності діяльності з розкриття злочинів:

правовий – удосконалення законодавчої бази розкриття злочинів, запровадження ефективних критеріїв оцінки результатів цієї діяльності на рівні окремих підрозділів, органів та держави загалом;

організаційний – підвищення рівня професійної майстерності осіб, які беруть участь у розкритті злочинів, подолання відомчої підлеглості слідчих органу дізнання, поліпшення матеріально-технічного оснащення, оптимізація взаємодії між правоохоронними органами, зокрема на міжвідомчому й міждержавному рівнях;

криміналістичний – розроблення техніко-криміналістичних і тактико-криміналістичних прийомів і засобів розкриття злочинів, формування на їх основі сучасних методик розслідування, відповідно до потреб слідчої практики.

У **висновках** на основі проведеного комплексного й системного дослідження принципів розкриття злочинів з розробленням рекомендацій, спрямованих на ефективне вирішення завдань кримінального судочинства, відображено такі положення:

1. Забезпечити розкриття злочинів можливо лише за допомогою відповідної діяльності, яка відрізняється від інших видів людської діяльності специфічними завданнями, змістом, принципами побудови, формами реалізації та суб'єктами здійснення. Діяльність з розкриття злочинів має низку особливостей об'єктивного та суб'єктивного характеру, передусім:

суспільно небезпечне діяння мало місце в минулому, тому його пізнання відбувається за матеріальними та ідеальними відображеннями (слідами) в умовах дефіциту інформації про подію злочину та винних осіб;

складнощі безпосереднього сприйняття особою, яка розкриває злочин, деяких важливих обставин (механізму слідоутворення, первинного розташування об'єктів і предметів, прикмет розшукуваних осіб, знарядь і засобів учинення злочину тощо);

вплив на процес пізнання обставин вчиненого злочину законів природи, що визначають незворотний процес зникнення та зміни слідів злочину, а в окремих випадках унеможливають їх відтворення;

жорстка нормативна регламентація процедури обрання та використання технічних, тактичних і психологічних засобів та прийомів розкриття злочину (у кримінальному судочинстві застосовувати можна лише ті засоби, що прямо передбачені законом, у встановлених формах, у конкретних обставинах місця і часу);

емоційна напруженість та службова завантаженість працівників, які здійснюють розкриття злочинів, наявність стереотипів при висуненні версій, визначенні відповідних засобів і прийомів, вплив супутніх негативних факторів, зокрема, пов'язаних із процесуальним і тактичним ризиком, протидією зацікавлених осіб тощо.

2. Підсумовуючи сучасні наукові погляди на поняття розкриття злочину, можна виокремити чотири загальні підходи:

розкриття злочину – поняття оперативно-розшукове, пов'язане зі встановленням особи, яка вчинила злочин (ч. 2 ст. 98 КПК України);

розкриття злочину означає одержання даних про злочин та винних у його вчиненні в обсязі, достатньому для висунення обвинувачення, тобто результат розкриття виникає з прийняттям відповідного процесуального рішення (ст. 131 КПК України);

розкриття злочину – це встановлення всіх обставин предмета доказування, що є підставою для закінчення досудового слідства та складання обвинувального висновку в справі (ст. 223 КПК України);

розкриття злочину охоплює весь процес кримінального судочинства, що завершується набранням законної сили вирок суду (ст. 327 КПК України).

3. Важливим компонентом оцінки змісту діяльності з розкриття злочинів є встановлення об'єктивних і загальноприйнятих критеріїв, що дозволяли б віднести конкретний злочин до числа розкритих. Ми дійшли висновку, що розкритим може вважатися злочин у разі, якщо кримінальна справа закінчена провадженням, тобто, коли доведені всі обставини, що входять до предмета доказування, і у справі прийнято та набрало законної сили одне з таких рішень:

обвинувальний вирок (ст. 327 КПК України);

постанова судді (ухвала суду) про закриття справи на підставі ст. 7 КПК України зі звільненням особи, притягнутої як обвинуваченої (підсудної), від кримінальної відповідальності, у зв'язку із зміною обстановки та втратою суспільної небезпечності діяння, вчиненого особою, чи у зв'язку з тим, що вона перестала бути суспільно небезпечною;

постанова судді (ухвала суду) про закриття справи на підставі статей 7, 8 КПК України зі звільненням особи, притягнутої як обвинуваченої (підсудної), від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, чи примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим;

постанова судді (ухвала суду) про закриття справи на підставі статей 9, 10 КПК України зі звільненням особи, притягнутої як обвинуваченої (підсудної), від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки трудовому колективу, або із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру;

постанова судді про закриття кримінальної справи на підставі п. 4 ч. 1 ст. 6 КПК України щодо обвинуваченого внаслідок акту амністії чи акту помилування, якщо він відміняє застосування покарання за вчинений злочин;

постанова слідчого, судді, ухвала суду про закриття кримінальної справи на підставі п. 8 ст. 6 КПК України внаслідок смерті обвинуваченого.

4. Для оцінки ефективності слідчої та оперативно-розшукової роботи органу дізнання нині використовуються статистичні показники розкривання, які з допоміжного аналітичного засобу перетворились на безальтернативний критерій визначення службової успішності окремих підрозділів. Ці показники не завжди здатні адекватно відобразити реальні результати протидії злочинності (йдеться, передусім, про організовані та професійні її форми). Остаточна оцінка роботи оперативних підрозділів та слідчих (це підтверджують дані проведених нами опитувань) має здійснюватись після вирішення завдань кримінального судочинства. Такий підхід, коли всі органи, що беруть участь у розкритті злочинів, будуть орієнтовані на кінцеві результати, дозволить значно підвищити ефективність взаємодії між ними.

5. У криміналістичному аспекті розкриття злочинів має за мету збирання і закріплення доказової інформації, що підтверджує участь конкретної особи у вчиненні злочину. Водночас розкриття є результатом цієї діяльності, оскільки встановлення особи, як правило, відбувається після проведення початкових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Отже, поняття “розслідування” та “розкриття” як елементи діяльності слідчого, співвідносяться як загальне та окреме. Розслідування завжди проводиться з метою встановлення істини шляхом вирішення подвійного завдання: з одного боку – встановлення особи злочинця та інших невідомих обставин (розкриття злочину), а з іншого – належного процесуального оформлення виявлених слідів і формування системи доказів (доказування).

6. Розкриття злочину – це складний пошуково-пізнавальний процес, система дій, що детермінована зовнішніми умовами та складається з різних компонентів. Під час дослідження з'ясувалось, що розкриття злочинів здійснюється за двома основними формами – оперативно-розшуковою і кримінально-процесуальною: на стадіях порушення кримінальної справи, досудового розслідування та судового розгляду. Етапи розкриття злочинів є відносно автономними. Кожному з них притаманні свої цілі й завдання, форми й методи, умови та принципи. Структуру розкриття злочину становлять:

оперативно-розшукові та перевірочні заходи, спрямовані на збирання матеріалів, необхідних для вирішення питання про порушення кримінальної справи;

початкові дії слідчого (слідчі дії, процесуальні дії, розшукові заходи, превентивні заходи, дії виконавчо-розпорядчого характеру, організаційно-технічні заходи), їх комплекси й тактичні операції, спрямованість та послідовність яких залежать від ситуації розслідування та видової характеристики злочину;

оперативно-розшукові заходи в рамках супроводження досудового слідства, що спрямовані на розв'язання пошукових завдань і виконання доручень слідчого.

7. Принципи розкриття злочинів є засобом побудови відповідної діяльності з огляду на об'єктивні закономірності. Без їх урахування неможливо забезпечити швидке й повне розкриття злочинів, викриття винних і правильне застосування закону. За результатами проведених теоретичних і практичних досліджень, ми дійшли висновку, що система принципів розкриття злочинів складається, принаймні, з чотирьох основних груп:

перша – принципи законодавства України, що акумулюють у собі керівні ідеї держави в галузі кримінально-правової політики, відображають об'єктивні закономірності протидії злочинності;

друга – принципи організації розкриття злочинів, що характеризують специфіку роботи органів дізнання, досудового слідства, прокурора, судді (суду), відповідно до загальних положень теорії управління, є основою оптимізації цієї діяльності як управлінського процесу;

третья – принципи криміналістичної тактики, що дозволяють найбільш ефективно й адекватно використовувати методи, прийоми й засоби виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та використання доказів;

четверта – принципи етичності й моралі, що передбачають застосування при розкритті злочинів лише тих методів, прийомів і засобів, які виключають порушення загальнолюдських цінностей, заподіяння фізичних страждань, приниження честі й гідності особи.

8. Принципи розкриття злочинів продовжують активно розвиватися, і в подальшому прогнозується набуття ними все більшого значення в системі наукового забезпечення протидії злочинності. Особливу увагу в дослідженні приділено тенденціям розвитку принципів розкриття злочинів у контексті розширення переліку спеціальних завдань і функцій криміналістики. Потребує поглибленого вивчення і додаткової аргументації питання співвідношення зазначених принципів та окремих елементів злочинної діяльності.

Одержані автором результати дають підстави констатувати, що одним з першочергових завдань криміналістики є розробка науково-технічних прийомів і рекомендацій з організації розкриття злочинів. Від ефективності вирішення цього завдання залежить важливість реального внеску криміналістичної науки у практику боротьби зі злочинністю.

Автор усвідомлює можливу недовершеність окремих положень своєї праці, що зумовлено, передусім, масштабністю проблеми та комплексним характером дослідження. Однак цим дослідженням, на думку дисертанта, продовжений перспективний науковий напрям у криміналістиці та науці

кримінального процесу, який слугуватиме підґрунтям для подальших творчих пошуків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кузьмічов Я. В. Принципи розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів / Я. В. Кузьмічов // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – Дніпропетровськ, 2004. – № 1 (14). – С. 74–76.

2. Кузьмічов Я. В. Принципи початкового етапу розслідування злочинів / Я. В. Кузьмічов // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – Київ, 2004. – № 1. – С. 138–142.

3. Кузьмічов Я. В. Розвиток криміналістики в деяких зарубіжних країнах / Я. В. Кузьмічов, В. В. Семенов, У. М. Старушкевич // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. – Ірпінь, 2005. – № 5 (32). – С. 217–223.

4. Кузьмічов Я. В. Морально-етична оцінка прийомів і засобів розкриття злочинів / Я. В. Кузьмічов // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – Київ, 2005. – № 6. – С. 299–305.

5. Кузьмічов Я. В. Етапи діяльності по раскрытию преступлений / Я. В. Кузьмічов // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. Спеціальний випуск: У 2-х частинах. – Луганськ, 2005. – Ч. 2. – С. 18–20.

6. Кузьмічов Я. В. Затримання підозрюваного у вчиненні злочину в аспекті забезпечення прав і свобод людини / Я. В. Кузьмічов // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – Київ, 2007. – № 2. – С. 135–144.

7. Кузьмічов Я. В. Нові підходи в дослідженні принципів розкриття злочинів / Я. В. Кузьмічов // Наукове забезпечення правоохоронної діяльності: історія, сучасність та міжнародний досвід: Тези доповідей загальноуніверситетської підсумкової наук.-теоретич. конф., присвяченої Дню науки (Київ, 19–20.05.2006 р.) – К.: КНУВС, 2006. – С. 97–98.

8. Кузьмічов Я. В. Моральні аспекти застосування техніко-криміналістичних засобів під час розслідування злочинів / Я. В. Кузьмічов // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конференції. – К.: КНУВС, 2006. – С. 115–117.

9. Кузьмічов Я. В. Розкриття злочину: криміналістичний аналіз / Я. В. Кузьмічов // Актуальні проблеми науки та юридичної практики очима молодих учених: Тези доповідей загальноуніверситетської підсумкової наук.-теорет. конф., присвяченої Дню науки (Київ, 18–19.05.2007 р.). – К.: КНУВС, 2007. – С. 82–85.

10. Кузьмічов Я. В. Актуальні питання використання психологічного впливу в розкритті злочинів / Я. В. Кузьмічов // Психопрофілактична робота з персоналом: наук.-метод. та організаційно-практичні питання: Матеріали наук.-практ. конференції. – К.: КНУВС, 2007. – С. 187–190.

11. Кузьмічов Я. В. Кримінально-процесуальні та криміналістичні прийоми і засоби протидії злочинній діяльності: монографія / С. В. Євдокіменко, Я. В. Кузьмічов, В. В. Семенов, С. В. Хільченко. – К.: Паливода А. В., 2006. – 352 с.

АНОТАЦІЯ

Кузьмічов Я.В. Принципи розкриття злочинів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Академія адвокатури України. – Київ, 2008.

У дисертації на основі вивчення законодавства, літературних джерел, результатів узагальнення правоохоронної практики проведено комплексне і системне дослідження принципів розкриття злочинів з розробленням рекомендацій, спрямованих на ефективне вирішення завдань кримінального судочинства. Розглянуто зміст діяльності з розкриття злочинів у взаємозв'язку з метою, завданнями та соціально-економічними умовами життєдіяльності суспільства. Визначено співвідношення умов та критеріїв оцінки діяльності з розкриття злочинів. Обґрунтовано обумовленість окремих принципів розкриття злочинів положеннями міжнародно-правових нормам і стандартів забезпечення прав і свобод людини. Побудовано цілісну систему принципів, що відображає комплексний характер відповідної діяльності. Удосконалено основні дефініції, що стосуються завдань, структури, прийомів і засобів розкриття злочинів. Проведене дослідження дало змогу запропонувати авторське бачення шляхів розв'язання низки дискусійних питань, обґрунтувати нові наукові положення, що розвивають теорію кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: розкриття злочинів, принципи розкриття злочинів, криміналістичні прийоми і засоби, кримінальне судочинство.

АННОТАЦИЯ

Кузьмичов Я.В. Принципы раскрытия преступлений. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Академия адвокатуры Украины. – Киев, 2008.

В диссертации на основе изучения законодательства, специальной литературы и правоохранительной практики проведено комплексное и системное исследование принципов раскрытия преступлений с разработкой рекомендаций, направленных на эффективное решение задач уголовного судопроизводства.

Основная часть работы посвящена рассмотрению содержания деятельности по раскрытию преступлений во взаимосвязи с целями, задачами и социально-экономическими условиями жизни общества. Определено соотношение условий и критериев оценки деятельности по раскрытию преступлений. Обоснована обусловленность отдельных принципов раскрытия преступлений положениями международно-правовых норм и стандартов обеспечения прав и свобод человека. Выстроена целостная система принципов, отображающая комплексный характер деятельности. Усовершенствованы основные понятия и категории, отражающие задания, структуру, приемы и средства раскрытия преступлений.

Полученные автором выводы дали возможность предложить видение оптимальных путей решения ряда дискуссионных вопросов, обосновать теоретические положения, развивающие уголовно-процессуальную науку, криминалистику и теорию оперативно-розыскной деятельности.

В диссертации подчеркнуто, что раскрытие преступлений следует рассматривать, по меньшей мере, в трех аспектах: как задачу уголовного судопроизводства; как деятельность уполномоченных государством субъектов, а также как конечный результат этой деятельности.

Не менее важным компонентом оценки содержания раскрытия преступлений является установление общепринятых критериев, позволяющих считать конкретное преступление раскрытым. Автор пришел к выводу, что раскрытым может считаться преступление лишь в случае, если уголовное дело закончено производством, установлены все обстоятельства, входящие в предмет доказывания, и в деле принято вступившее в законную силу процессуальное решение.

Раскрытие преступления рассматривается как сложный поисково-познавательный процесс, система действий, детерминированная внешними условиями, состоящая из различных компонентов. Этапы раскрытия преступления являются относительно автономными. Каждому из них присущи специфические цели и задачи, формы и методы, условия и принципы.

Принципы раскрытия преступлений являются средством построения соответствующей деятельности. С учетом результатов проведенных теоретических изысканий и обобщений практического опыта, сделан вывод о том, что система принципов раскрытия преступлений включает четыре группы.

Отдельный блок проблем в работе посвящен вопросам межведомственного и международного взаимодействия при раскрытии преступлений, в частности, обоснована целесообразность развития такой формы международного сотрудничества, как создание совместных следственных групп для проведения расследований на территории одного или нескольких государств. Важное место в работе занимает рассмотрение возможностей использования следователем приемов психологического воздействия, а также исследование тактических и морально-этических проблем, возникающих при задержании подозреваемого в совершении преступления. Сравнительный анализ отечественной и международной практики позволил автору предложить конкретные направления усовершенствования нормативной регламентации этой меры процессуального принуждения.

Принципы раскрытия преступлений продолжают активно развиваться. В дальнейшем прогнозируется усиление их роли в системе научного обеспечения противодействия преступности. Особое внимание в исследовании уделено тенденциям развития принципов раскрытия преступлений в контексте расширения перечня специальных заданий и функций криминалистики.

Ключевые слова: раскрытие преступлений, принципы раскрытия преступлений, криминалистические приемы и средства, уголовное судопроизводство.

ANNOTATION

Kuzmichov Y.V. Principles of Crime Investigation. – Manuscript.

Dissertation for acquiring a degree of a candidate of legal sciences speciality 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination. – The Academy of Advocacy of Ukraine. – Kyiv, 2008.

In thesis complex and systemic research of crime investigation principles based on examination of legislation, bibliography and results of law-enforcement experience was done, recommendations of effective solving of problematic issues in criminal legal procedure were developed. Matter of criminal investigation activity was scrutinized with the connection to the objective, problematic issues and social-economical conditions of society. Relation between conditions and criteria of evaluation of crime investigation activities was determined. Stipulation of separate principles of crime investigation was justified with accordance to international legal regulations and standards of human rights and freedoms assurance. Entire system of principles that reflect complex peculiarities of the activity is arranged. Main notions and categories reflecting the issue, structure, approaches and means of crime investigation are improved. Conducted research has given an opportunity to

bring forward the author's view on possible ways of solving number of disputable issues, support new scientific regulations that develop the theory of criminal process, criminalistics and operation-investigative activity.

Key words: crime investigation, principles of crime investigation, criminalistic approaches and means, legal procedure of crimes.